

„Poučení není hlavním záměrem této knížky...“

Ladislav Hejdánek

◆ článek, česky, vznik: 1970/1990 ◆ poznámka: nedokončeno (možná jde o jeden z připravovaných úvodů do filosofie?)

◆ article, Czech, origin: 1970/1990

[„Poučení není hlavním záměrem této knížky...“] [1970/1990]

Poučení není hlavním záměrem této knížky. Jde v ní spíše o setkání čtenářů, kteří po knížce sáhli v očekávání, zda v ní snad nenajdou nejenom uspokojivější řešení problémů, o jejichž naléhavosti už vědí, ale na něž jim věda, umění ani náboženství nedovedou poskytnout odpověď, nýbrž třeba i případnější formulaci problémů, jež pouze obrysově tuší, či zda jim neotevře pohled na problémy zcela netušené nebo alespoň v netušeném osvětlení nově a mocně moderního člověka oslovující, s autorem, který je o významné úloze a přímo nezastupitelnosti a nenahraditelnosti filosofie právě v naší době přesvědčen a chce o tom přesvědčit i své čtenáře. Takové setkání by mohlo být velmi plodné a společensky důležité; čtenář však od něho nesmí očekávat něco, co nemůže splnit vůbec anebo alespoň nikoliv hned.

Předkládaná knížka nemůže například poskytnout přesnou a spolehlivou informaci o tom, co to je filosofie. Není to možné nikoliv proto, že to je příliš složité a že u čtenáře nelze předpokládat, že by tomu mohl porozumět. Věc je spíše docela jednoduchá a čtenář ji, doufám, snadno pochopí: neexistuje žádná mimofilosofická instance, která by mohla rozhodnout, co to je a čím má být filosofie. Jenom filosofie sama je kompetentní. Ale filosofie žije, to znamená je na cestě; a tuhle cestu nemá ničím a nikým předem vyznačenou; sama ji teprve prošlapává. Může a dokonce musí se orientovat na své minulosti, ale její cesta kupředu není a nemůže být minulostí determinována, tím méně pak zablokována. Spíš je tomu docela naopak: teprve budoucí filosofie ukáže četné stránky minulých filosofii, které dosud unikaly naší pozornosti, ba které byly hluboko ukryty jako neuskutečněné možnosti. Ještě jsme nepronikli do plnosti staré řecké filosofie, ještě neznáme celého Platona ani celého Aristotela. A víc: jejich filosofie ještě nepřestala žít, ještě se nepřestala rozvíjet, ještě není u konce své cesty. A tak to platí o každém filosofovi a každé filosofii, tím spíš pak i o filosofii vůbec.

Knížka však nemůže ani zprostředkovat vstup na filosofickou cestu, nemůže se stát jakýmsi úvodem do filosofie. Na cestě filosofie už všichni jsme, do filosofie jsme byli „vedeni“ již tehdy, kdy jsme se učili mluvit. Filosofie pronikala do našeho myšlení tak, že je od něho už neoddělitelná. Závada je v tom, že jsme o tom nevěděli a že třeba až dosud o tom nevíme; a hlavně je zlé, že to, co do našeho vědomí a myšlení proniklo, není žádná pořádná filosofie, ale jsou to zbytky, relikty rozmanitých starých a prastarých filosofii, navíc pomíchané s nejrůznějšími prvky myšlení předfilosofického a nefilosofického, a to vše plné rozporů a nedůsledností. Jedno však knížka může: vytahovat ony pozůstatky starých filosofii na světlo, doplnit je a ukázat v původní (resp. původnější) podobě, zejména pak ukázat na sporná místa a místa rozporů – pokud to bude zapotřebí k dosažení autorových cílů.

Filosofie také nepředstavuje jenom jednu jedinou cestu, ale hned celé množství cest. Jak je to možné a proč tomu tak jest? To si musíme také ukázat; a zároveň i to, že to není nedostatek, nýbrž přednost filosofie. Filosofie má před sebou velmi nesnadný úkol; nijak si jej neusnadní, když bude předem vylučovat některé pokusy jako chybné a marné. To se musí ukázat. Není na místě uniformita a zákaz všeho, co se od ní odlišuje, ale kritické posuzování výsledků. Mezi různými filosofickými školami a cestami je nezbytný rozhovor, jehož předpokladem je otevřená pozornost vůči jiným řešením a úsilí o pochopení. Ve filosofii neexistuje žádná mimoběžnost: všechny filosofické cesty se někde stýkají nebo křížují se všemi filosofickými cestami ostatními. Proto jsou také nezbytné filosofické spory a kontroverze. Ve filosofii však vítězí ten, kde se neohradí čínskou zdí, ale dovede recipovat a strávit všechno pravdivé, s čím se setkal třeba u svého největšího protivníka, a zařadit to do vlastní filosofie. Mezi školami vskutku filosofickými nevládne žádná definitivní nesmiřitelnost. Jediná oprávněná nesmiřitelnost je ve filosofii legitimní: nesmiřitelnost vůči omylu, nepravdě, lži a to také a dokonce především ve vlastních řadách, na vlastní straně.

Posledním a rozhodujícím cílem filosofie je přivádět všechno na světlo, ukazovat to v pravém světle, ve světle pravdy. A to je možné pouze tam, kde nejsou věci a události zbavovány svého kontextu. A ten kontext je velmi rozsáhlý. Filosofickým tématem se legitimně může stát cokoliv – ale pod tou podmínkou, že bude ukazováno jeho místo v celku světa a jeho souvislost s celkem. Tam, kde si speciální vědy rozparcelovaly univerzum a změnily je tak v pravý opak, totiž v multiverzum, tam je filosofie strážcem respektu k celku a tím i nezbytným základem sjednocenosti (resp. znovusjednocení) všeho vědění v jeden celek, totiž v univerzitu. To není možno zabezpečit pouze organizačně: proto má filosofie významné místo a funkci v životě univerzity. Tak jako si vědy rozparcelovaly univerzum, rozparcelovaly si i mikrosvět, totiž člověka. A zase jenom filosofie je povolána pracovat (vedle umění) na tom, aby se člověk ukázal, vyjevil ve své celkovosti a plnosti, a tím i ve své partikulárnosti, neúplnosti, omezenosti a konečnosti. Bez filosofie si člověk nemůže dost přesně a dost hluboce uvědomovat sám sebe a své postavení ve světě, a to ve všech jeho dimenzích: ve světě neživé přírody, ve světě živých bytostí, ve světě společnosti a politického života, ve světě ducha – a v dimenzi své vztáženosti k pravdě a odpovědnosti vůči ní.

Filosofie však není víc než svědkem toho, jak se věci mají. Filosofie nedává žádné pokyny ani příkazy, filosofie není vůdcem lidského života, filosofie neděsí ani neposkytuje útěchu, nezatrácuje ani není schopna přinést spásu. Základní metodou filosofie je vrhnout světlo na lidskou aktivitu: když něco podnikáme, filosofie tu je proto, aby nám ukázala, co to vlastně podnikáme. Nebo jinak řečeno: když jsme něco udělali, ukazuje nám filosofie v ostrém světle, co jsme to udělali a v jakém to je napětí vůči tomu, co jsme chtěli udělat a co jsme se domnívali, že uděláme. Filosofie je svou nejvlastnější povahou reflexe, ovšem reflexe, která se nikde nezastavuje, dokud nedojde až ke kořenům, k počátkům toho, co jsme podnikli; je to tedy reflexe principiální. A protože vždycky všechno musí vztahovat k celku, a protože se k celku sama nemůže vztáhnout jinak než v úsilí o soustavnost, o systém, je to reflexe systematická. Nejde však o převedení všeho na principy a odvození všeho z nich; a nejde také o dovršení výstavby nějakého systému, platného jednou provždy. Principiálnost i systematická jsou pro filosofii nástroje a prostředky, jak zprůhlednit samu sebe a jak svá tvrzení a své výroky učinit transparentními pro světlo samotné pravdy, která je víc než jakýkoliv princip a neskonalé víc než každý systém.

Ve filosofii neexistuje jediná pravá cesta, a proto neexistuje ani jeden pravý začátek. Vůbec nemá filosofie žádná logická, přirozená počátky. Od jakéhokoliv počátku lze dojít k celku, pokud nám je změna smýšlení po rozpoznání chyb a omylů cennější než přísně logicky strohé zachování pozic a žádnou problematizaci nepřipouštějící setrvání na východiscích. Filosofie je reflexe: to znamená, že ať vyjdeme odkudkoli, vždycky si umí najít ty pravé otázky, jimiž podminuje a zproblematizuje právě tato naše (vlastně svá) východiska.

Filosofie má svá rozmanitá údobí, má své epochy a možná eóny. Nestačí proto, aby rozvinula jenom určité pozice, ale musí prozkoumat všechny možnosti a varianty možností, jež tyto pozice kolem sebe zároveň vytvářejí a zároveň popírají. Tím, že filosof něco určitého tvrdí, vyzývá zároveň jiné filosofy, aby toho využili k tvrzení něčeho rozdílného nebo přímo opaku. Některé filosofické pozice jsou tak podstatné, že vyvolají v život hned celé plejády filosofických konceptů, jež jsou sice navzájem ve velikých sporech, ale jsou směrodatné jako celek pro celé údobí filosofické myšlenky, pro celou epochu. Taková epocha může být ve všech parametrech rozpoznána teprve poté, co začala odeznívat nebo když už docela odešla. Jako jsou možné rozdílnosti mezi jednotlivými filosofy a jejich filosofiemi, jsou možné i rozdíly mezi filosofickými údobími a epochami. Každá filosofie, má-li vpravdě ukázat povahu své doby, musí se v ní dobře zorientovat, musí rozpoznat její hlavní, „uzlové“ problémy. Žádná doba není filosoficky jednolitá, nýbrž má několik hlavních a řadu vedlejších „uzlů“, v nichž je zakotvena její problematika. A úlohou konkrétní filosofie je vybudovat takový myšlenkový koncept, v

němž tyto uzlové problémy jsou uvedeny ve spojitost (ukázány v podstatné spojitosti) a zároveň ponechány uzlovými body. V tom smyslu neexistuje žádná „philosophia perenna“ či „aeterna“.

Existují také omyly celých epoch či epochální omyly. Dnes jsme na konci první velké epochy filosofického myšlení, která přímo navazovala na epochu mýtu (epochu předfilosofickou) a jejíž základy vytvořili staří řečtí filosofové. Tuto epochu bychom mohli nazvat epochou předmětného myšlení, tj. myšlení, které svůj předmět (intencionální) považuje za předmětnou skutečnost (za předmět v ontologickém smyslu). Nevíme, jakými cestami se bude ubírat příští myšlení, které se od tohoto druhu zatíženosti odvrátí; proto mluvíme jen negativně o nadcházející epoše myšlení nepředmětného. Chceme-li se orientovat v dnešním myšlení, které si má nejenom podržet význam v budoucnu, ale jehož význam má v příštích deseti- a staletích je tě vzrůst, pak se s problematikou předmětnosti a nepředmětnosti musíme alespoň rámcově seznámit. A opět nejlépe „při činu“: nebudeme mluvit jen „o“ nepředmětném myšlení, ale ukážeme si modelově toto myšlení při práci. Pochopitelně to je možné jenom v mezích toho, jak dalece je už nové myšlení dnes rozvinuto.